DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

18. századi Nyizsnyij Novgorod-i mordvin nyelvemlékek

MATICSÁK Sándor

Debreceni Egyetem
maticsak.sandor@arts.unideb.hu

1. Nyizsnyij Novgorod és a mordvin írásbeliség

1721 fontos dátum az orosz vallás- és oktatástörténetben. I. (Nagy) Péter cár ebben az évben vonta az ortodox egyházat a Szent Szinódus irányítása alá. Az általa kiadott manifesztum, a pravoszláv egyház jogi helyzetét rendező Духовный Регламент [Lelki szabályzat] többek között arról is rendelkezett, hogy az egyházi személyek gyermekeit kötelező taníttatásban kell részesíteni. Felhívására rögtön reagálva Pityir, Nyizsnyij Novgorod és Alatir püspöke még ugyanazon év márciusában megalapította a Nyizsnyij Novgorod-i vallási szemináriumot, amely egy görög és egy szláv tagozattal, valamint egy előkészítő iskolával kezdte meg működését. Az első kettőbe azok a tehetségesnek bizonyult gyerekek járhattak, akiknek már volt valamiféle előképzettségük, de a többség az előkészítőben kezdte iskolai tanulmányait. A leendő egyházi emberek, vallástudósok, néptanítók iskolája hamar népszerűvé vált. 1743-ban nagyobb épületbe költöztek, ez 1823-ban leégett, a helyén 1826 és 1829 között új épületet emeltek. A szeminárium 1918-ig, a bolsevik hatalomátvételig működött. Az iskola a Szovjetunió bukása után, 1993-ban nyitotta újra kapuit.

A szeminárium az egyik legjobb oroszországi iskola volt, állandóan megújuló oktatási programmal, széles kínálattal. Az általános társadalomismereti tárgyak mellett fizikát és matematikát is tanítottak, s rendkívül nagy hangsúlyt fektettek a nyelvoktatásra: görög, latin, héber, francia és német szerepelt a tantárgyak között. A programot festészet, ikonkészítés és testnevelés színesítette.

A Nyizsnyij Novgorod-i vallási szeminárium a Középső-Volga-vidék finnugor és törökségi népeinek írásbelisége szempontjából is fontos szerepet játszik: a 18. századi nyelvemlékek jelentős része e helyhez fűződik. Az

írásbeliség megteremtésében igen fontos szerepet játszott Damaszkin, aki 1783 és 1794 között Nyizsnyij Novgorod püspöke volt.

Damaszkin (1737–1795) (eredeti neve Dimitrij Szemjonov, később felvette a Rudnyev nevet) nyelvészeti tehetsége már a moszkvai szláv–görög–latin iskolában (ez az 1687-ben alapított intézmény volt korának legmagasabb képzést nyújtó intézménye) is megmutatkozott. Ennek elvégzése után, 24 évesen a retorika és a görög nyelv tanára lett. Néhány év múlva, 1765-ben Szentpétervárra hívták, majd egy évre rá Göttingenbe küldték, négy fiatal diák felügyelőjeként. Itt ő is egyetemi előadásokat hallgatott (a vallástörténettől a matematikáig), megtanult németül és franciául, elsajátította az óhébert is, s közben még a Nesztor-krónikát is lefordította németre. Hazatérése után, 1772-ben Pétervárott kinevezték a filozófia, a történelem és a retorika professzorává. 1774 végén Moszkvába költözött, ahol a szláv–görög–latin iskola tanára lett. Életének új fejezete 1775-ben köszöntött rá, amikor szerzetesnek állt, felvéve a Damaszkin nevet. 1778-ban az iskola rektora lett. 1783-tól ő irányította a Nyizsnyij Novgorod-i püspökséget. A tudományok iránt elkötelezett, a tanítás modernizálását és a népoktatást fontosnak tartó Damaszkin a helyi szemináriumban jelentős változásokat vezetett be: nagy hangsúlyt fektetett a környék nyelveinek, a tatárnak, a mordvinnak és a csuvasnak az oktatására. A szemináriumban ő indította el az ún. disputákat, melynek során egyházi szövegeket olvastak oroszul, latinul, görögül, németül, franciául és az előbb említett három helyi nyelven. Damaszkin maga is igyekezett elsajátítani ezeket a nyelveket, főleg a mordvinnal foglalkozott behatóan. 1794-ben kegyvesztetté vált, Moszkvába költözött, és ott is halt meg.

2. Nyizsnyij Novgorod-i mordvin nyelvemlékek

Damaszkin és a Nyizsnyij Novgorod-i értelmiség munkásságának eredményeképp a 18. század utolsó két évtizedében számos mordvin nyelvemlék készült Nyizsnyij Novgorodban.

– Damaszkin működése egybeesett a felvilágosult cárnő, II. Katalin uralkodásának idejével (1762–1796). Katalin szívügyének tekintette a birodalom népeinek és nyelveinek leírását. A cárnő Damaszkint kérte fel arra, hogy szerkesszen szótárt a Nyizsnyij Novgorod-i püspökség népei által beszélt nyelvekről. A püspök ennek eleget is tett, **1785**-ben elkészítette igen vaskos, kétkötetes szótárát *(Словарь языков разных народов)*.[1] A mű első kötete

[1] Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обитающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис. По высочайшему соизволению и по-

orosz–tatár–csuvas–erza-mordvin szótár 1038 oldalon, a második rész pedig orosz–cseremisz szójegyzék 746 oldalon. Az anyag nagyon sokáig kéziratban maradt, két példánya ismeretes, az egyiket Nyizsnyij Novgorodban, a másikat Pétervárott őrzik. A szótár mordvin részét A. P. Feoktyisztov 1971-ben rendezte sajtó alá *(Русско–мордовский словарь. Из истории отечественной лексикографии)*. (A szótárról ld. még Maticsák 2012a: 33–34, 155–193; 2017: 36–37, 165–204.)

– Szinte Damaszkin szótárával egyidőben jelent meg – és szintén Katalin cárnő kezdeményezésére – Peter Simon Pallas (1741–1811) 200 nyelvű szójegyzéke (nyelvenként 285 tárgy, fogalom megnevezésével), a *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa / Сравнительные словари всех языков и наречий* (**1786–87**). Ehhez Pallas sok segítséget kapott a kollégáitól. A neves történész, nyelvész, könyvtáros és újságszerkesztő, L. I. Backmeister 1773-ban, a Nyizsnyij Novgorod-i akadémiai gimnázium inspectoraként felhívást intézett az orosz tudósokhoz, kérve, hogy küldjenek neki minél több „új" nyelven fordításokat az általa megadott mintaszövegek alapján. Ennek mordvin része *(Речи для переводу на мордовской языкъ)* számneveket, és előregyártott mondatokat tartalmazott. Johann Rehbinder, a Nyizsnyij Novgorod-i kormányzó is küldött Pallasnak egy kéziratos szójegyzéket,[2] amely 287 orosz lexémának adja meg a tatár, cseremisz és erza-mordvin megfelelőjét. Ugyanő moksa anyagot[3] is továbbított, amelyet Pallas szintén bedolgozott szótárába (Feoktyisztov 1968: 23–29, 92–93).

– A Nyizsnyij Novgorod-i szeminárium ünnepi kötete *(Торжество Нижегородской семинарии)*[4] **1787**-ben látott napvilágot Moszkvában. A kötet az orosz, latin és görög mellett német, francia, ill. tatár, csuvas és mordvin

велению ее императорского величества премудрой государыни, Екатерины Алексеевны, императрицы и самодержицы всероссийской. По алфавиту российских слов расположенный и в Нижегородской семинарии от знающих оные языки священников и семинаристов, под присмотром преосвященного Дамаскина епископа Нижегородского и Алаторского сочиненный 1785-го года.

[2] Перевод нижеобъявленных слов теми языками и диалектами, кои употребляются между народами губернии Нижегородскую и Пензенскую населяющими (слова российские по-татарски, по-черемисски, по-мордовски).

[3] Перевод нижеобъявленных слов мордовским разговором, каков употребляется в Пензенском наместничестве.

[4] Торжество Нижегородской семинарии о вступлении на всероссийский престол ее императорского величества, благочестивейшей государын императрицы Екатерины Алексеевны, самодержицы всероссийской, по двадцатипятилетнем царствовании ее величества происходившее в оной семинарии июня 30 дня, 1787 года.

nyelvű szövegeket tartalmaz. Feoktyisztov (1976: 59–60) ezt az erza szöveget a 18. századi mordvin irodalom egyik legsikerültebb alkotásának tartja.

– Kéziratos formában maradt fenn egy szöveggyűjtemény *Действие Нижегородской духовной семинарии* címmel, **1788**-ból. Jelen dolgozatomban ezt a szöveget elemzem részletesen.

– Ugyancsak **1788**-ból származik a katekizmus orosz szövege, erza-mordvin fordítással, két hasábba szerkesztve *(Краткій катихизись)*.[5] Ennek a szintén kéziratban megőrződött fordításnak ismerjük a szerzőjét, a szöveg végén meg van nevezve a mordvin származású Ivan Tyihov, a Nyizsnyij Novgorod-i szeminárium hallgatója. Feoktyisztov értékelése szerint ez a szöveg is a régi mordvin fordításirodalom egyik kiemelkedő teljesítménye (Feoktyisztov 1968: 12–18).

– Szintén nagyon fontosnak ítéli Feoktyisztov (1968: 32–43) a *Священная исторія*[6] mordvin fordítását. Készítője a Nyizsnyij Novgorod-i szeminárium hallgatója, Szemjon Berezovszkij volt, **1790**-ben. A kéziratban fennmaradt mű kérdések és feleletek formájában íródott, két hasábban, az elsőben van az orosz, a másodikban a mordvin szöveg. A mű legfőbb értéke a sok új szó, melyek egy része ma is használatos.

– Mintegy 2000 szót tartalmaz az a kéziratos orosz–erza-mordvin szójegyzék, amely a *Слова, взятые из разговоровъ для переводу на мордовской языкъ / Валтъ саизь кортамста путумксъ ярзя кель ланксъ* címet viseli. Ezt a szólistát a Nyizsnyij Novgorod-i szeminárium diákja, Grigorij Szimilejszkij készítette, s minden bizonnyal el is küldte Damaszkin püspöknek. A 130 leckére osztott lista tanítási célokra készült, és a mindennapi élet szókincsét öleli fel. Feoktyisztov e mű keletkezési idejét **1791** előttre teszi (Feoktyisztov 1968: 47–52).

– A *Символъ вѣры* mordvin fordítását[7] szintén Grigorij Szimilejszkij készítette **1791**-ben. A kéthasábos, kéziratban maradt mű bal oldali részén az orosz, jobbján pedig az erza-mordvin szöveg található. Ugyanabban az évben elkészült az orosz szöveg másik erza-mordvin fordítása is, szerzője egy retorika szakos diák, Grigorij Novoverov (Feoktyisztov 1968: 43–47).

---

[5] Краткій катихизись, переведенный на мордовскій языкъ съ наблюденіем россійскаго и мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія во пріявшихъ святое крещеніе.

[6] Священная исторія. Краткими вопросами и отвѣтами сочиненная и переведенная на мордовской языкъ 1790 года марта 14 дня.

[7] Символъ вѣры. Переведенъ на мордовской языкъ. Кирдима кямимань, путозь эрзя кель ланксъ.

– **1798** májusában I. Pál cár Nyizsnyij Novgorodba látogatott, ennek tiszteletére adták ki a *Всерадостное торжество* című kötetet,[8] amelyben a korábbiakhoz hasonlóan orosz, latin, görög és német vallási szövegek mellett csuvas és mordvin anyag is szerepel. A mordvin szöveg az orosz szolgai fordítása, nincs különösebb irodalmi értéke, ennek ellenére néhány terminológiai újítást fedezhetünk fel benne (Feoktyisztov 1976: 62–64).

– Viszonylag nagy terjedelmű a mintegy 2500 szót tartalmazó orosz–erza szójegyzék *(Словарь языка мордовского)* a 18. sz. végéről. Szerzője ismeretlen. Sok archaikus, ma már csak egyes nyelvjárásokban használatos szó lelhető fel benne; viszont kevés orosz jövevényszót tartalmaz (Feoktyisztov 1968: 52–58).

Dolgozatomban az 1788-ban keletkezett szöveg, a *Действие Нижегородской духовной семинарии*[9] 55 szavas mordvin részével foglalkozom. Ezt a szöveget A. P. Feoktyisztov közölte először (1968: 8–12), a monográfiájában rövid elemzést is adott róla. Írásomban lényegesen részletesebben, több szempont alapján mutatom be a szöveget (vö. Maticsák 2012b). Előrebocsátom, hogy a szöveg erza dialektusban íródott, ezt a 7.3. pontban fogom igazolni.

A *Действие*[10] voltaképpen egy többnyelvű szöveggyűjtemény, amelyet a dicsőítő ódák stílusában állítottak össze. A műben arról tudósítanak, hogy Damaszkin püspök, Rehbinder kormányzó[11] és más jelentős személyek 1788.

[8] Всерадостное торжество, которым благочестивейшего, самодержавнейшего, великого государя импертора Павла Первого по священном миропомазании и короновании на всероссийский императорский престол, совершившемся в 5 день апреля 1797 года, всемилостивейше посещающего Нижний Новград, благоговейнейше приветствует Нижегородская семинария мая дня 1797 года. Москва, 1797.

[9] Действие Нижегородской духовной семинарии, происходившее во оной при окончании годичного учения в присутствии Дамаскина, епископа Нижегородского и Алаторского, генерала-губернатора Нижегородского и Пензенского Ивана Михайловича Ребиндера, и прочих знаменитых особ 1788-го года июня 30-го дня.

[10] Or. *действие* 'működés, tényked és, cselekvés, cselekmény'.

[11] A Rehbinder-család eredetileg Westfaliából származik, de már a 15. században áttették székhelyüket a Baltikumba. A nemesi család egy része Finnországban élt: Henrik Rehbinder (1604–1680) a finn hadsereg főparancsnoka volt, Reinhold Johan Rehbinder (1741–1824) országgyűlési képviselő, Otto Reinhold Rehbinder (1795–1855) szenátor stb. Reinhold Johann von Rehbinder (oroszul Иван Михайлович Ребиндер, 1733–1792) 1783-tól haláláig volt a Nyizsnyij Novgorod-i és a Penzai főkormányzóság kormányzója.

június 30-án részt vettek a szeminárium tanévzáró ünnepségén, ahol rövid szövegeket adtak elő kilenc nyelven: oroszul, görögül, latinul, németül, franciául, tatárul, csuvasul, mordvinul és cseremiszül. A mordvin szöveg egy 11 soros anyag, amely a kézirat 7–8. lapján olvasható. Az eredeti munkát a Nyizsnyij Novgorod-i levéltárban őrzik (2013. fond). A szöveg szerzője ismeretlen.

3. Az 1788-as *Действие…* olvasata

Az eredeti szöveg: *Мязень тантемань мари ней минекъ сядейнекъ. Покштъ кульцуныцятъ и паро промксъ вясемеде вадря минянекъ неяви. Минекъ тонавтомонь кульцонодо ней парсте, теде паро тявьде арась мязеякъ; тонавтомо ломанень и пазнень вяльть паро неяви. Минь теса тонавтозь радувукшнутанокъ сюпалгавтыванокъ, и вяльть пекь ляздованокъ. А тонъ инекше пазъ віевть вясемень, конать теса тонавтлить эсь славазотъ церкованень инезоро аванень.*

Feoktyisztov orosz fordítása: Что за наслаждение испытывают теперь наши сердца. Великие слушатели и доброе собрание наилучшими нам представляются. О нашей учебе слушайте теперь хорошо, лучше этого дела нет ничего; обучение людей и богу превосходным кажется. Мы здесь, обучаясь, радуемся, обогащаемся и получаем огромную пользу. А ты, вышний боже, сделай сильными всех, которые здесь учатся во славу тебе, церкви, царице.

Magyar fordításban: Milyen örömöt érez most a mi szívünk. A nagy [fontos?] hallgatók és a jó gyülekezet mindennél kedvesebbnek tűnik nekünk. A mi tanításunkat hallgassátok most jól; ennél a munkánál jobb nincs semmi sem; az ember(ek) tanítása az istennek is fölöttébb jónak tűnik. Mi itt tanulva örvendez(z)ünk, gazdagod(j)unk, és szerfölött nagyon gyarapod(j)unk. És te, nagyságos isten, erősíts mindnyájunkat, akik itt tanulunk a te dicsőségedre, (és) az egyházéra és a cáranyáéra.

4. Helyesírási kérdések

A korai mordvin szövegek legtöbb ortográfiai következetlensége a palatalizáció jelölésében/nem jelölésében rejlik. Az általam vizsgált szöveg ebből a szempontból szinte kifogástalan. A szerző következetesen használja a lágyságjelet szóvégen *(аване**нь**, вясеме**нь**, ломане**нь**, ми**нь**, мязе**нь**, пазне**нь**, тантема**нь**, тонавтомо**нь**, церковане**нь**; вяль**ть**, тонавтли**ть**; ара**сь**, э**сь**; тонавто**зь**)* és szó belsejében *(вя**ль**ть, ку**ль**цонодо, ку**ль**цуныцятъ)*

egyaránt, valamint jól alkalmazza a я és ю betűket is *(кульцуныц**я**тъ, л**я**здо-ванокъ; с**ю**палгавтыванокъ).* Egy hibát ejt mindössze: *пазн**е**нь,* a *пазн**э**нь* helyett. – A mai helyesírás palatális környezetben már nem jelzi a *k* és *v* lágyságát *(пек**ь** és тяв**ь**де),* de ezt még Paasonen is jelölte a 19–20. század fordulóján.

Az orosz helyesírásban a 20. század elejéig meglévő szóvégi keményjelet is következetesen használta a szerző: *ляздоване**кь**, мине**кь**, минянe**кь**, мя-зея**кь**, радувукшнутане**кь**, сюпалгавтыване**кь**, сядейне**кь**; кульцуны-ця**ть**, покш**ть**, славазо**ть**; па**зь**; промк**сь**; то**нь**.*

A szöveg olyan erza dialektusban íródott, melyben az alsó és középső nyelvállású /ä/ és /e/ hang megtalálható (ez egyébként a 17–18. századi erza nyelvemlékek nagy részére jellemző). Előbbi hang jelölésére a я betű szolgál: *в**я**льть, в**я**семеде, в**я**семень, мин**я**некъ, м**я**зень, с**я**дейнекъ, т**я**вьде.*

A szövegben mindössze két elírás van. A szerző *инекше* alakot írt *инешке* helyett, ill. *инезоро* formát használt *инязоро* helyett.

Összességében tehát e 18. század végi szöveg helyesírását meglepően jóra értékelhetjük.

5. A szöveg morfológiai tagolása

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
мязень	*тантемань*	*мари*	*ней*	*минекъ*	*сядейнекъ*
micsoda-ACC	öröm-ACC	érez-PRS.3SG	most	1PL.GEN	szív-PX.1PL

(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
покштъ	*кульцуныцятъ*	*и*	*паро*	*промксъ*	*вясемеде*	*вадря*
nagy-PL	hallgat-PART.PRS.PL	és	jó	gyűlés	minden-ABL	jó/szép

(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
минянекъ	*неяви*	*минекъ*	*тонавтомонь*	*кульцонодо*	*ней*	*парсте*
1PL.DAT	tűnik-PRS.3SG	1PL.GEN	tanítás-ACC	hallgat-IMP.2PL	most	jól

(21)	(22)	(23)	(24)	(25)
теде	*паро*	*тявьде*	*арась*	*мязеякъ*
ez-ABL	jó	munka-ABL	nincs	micsoda=is

(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
тонавтомо	*ломанень*	*и*	*пазнень*	*вяльть*	*паро*	*неяви*
tanítás	ember-GEN	is	isten-DAT	nagyon	jó	tűnik-PRS.3SG

(33)	(34)	(35)	(36)	(37)	(38)	(39)
минь	*теса*	*тонавтозь*	*радувукшнутанокъ*	*сюпалгавтыванокъ*	*и*	*вяльть*
1PL	itt	tanul-GERUND	örül-PRS.1PL	gazdagodik-PRS.1PL	és	nagyon

(40)	(41)	(42)	(43)	(44)	(45)	(46)	(47)
пекь	*ляздованокъ*	*а*	*тонъ*	*инекше*	*пазъ*	*віевть*	*вясемень*
nagy	hasznosul-PRS.1PL	és	2SG	ińeške	isten	erősít-IMP.2SG	mindnyájunk-ACC

(48)	(49)	(50)	(51)	(52)
конать	*теса*	*тонавтлить*	*эсь*	*славазотъ*
aki-PL	itt	tanul-PRS.3PL	saját	dicsőség-ILLAT-PX2SG

(53)	(54)	(55)
церкованень	*инезоро*	*аванень*
egyház-DAT	nagy úr	anya-DAT

6. A szöveg részletes elemzése

Az elemzés során hat szempontot vettem figyelembe:

a) Az adott szó morfológiai tagolása, a szuffixumok pontos definiálásával. Ehhez Keresztes László chrestomáthiáját (1990) és az erza leíró nyelvtanokat (Grammatika 1980, Erźań keľ 2000 = EK) használtam fel.
b) A szó (vagy annak szótári alakjának) előfordulása a korai nyelvemlékekben: Witsen (1692), Strahlenberg (1730), Müller (német 1759, orosz 1791), Ricskov (1762), Lepjohin (1771–1805), Pallas (1786–87) szójegyzékeinek, útleírásainak mordvin anyaga, ill. főként Damaszkin 11 000 lexémát tartalmazó szótára (1785) (a forrásokat részletesebben ld. Feoktyisztov 1963; Maticsák 2012a: 17–34, a pontos könyvészeti adatokat ld. a bibliográfiában). (A moksa alakokat M-mel jelölöm, az erzákat jelöletlenül közlöm.)
c) Az erza szóalak előfordulása Paasonen nagy nyelvjárási szótárában (MdWb). Paasonen az adatait a 19–20. század fordulóján gyűjtötte, de a szótár csak 1990 és 1996 között látott napvilágot. A szótár adatai latin betűsek, ezt az írásmódot megtartottam.
d) A szó mai alakja. Itt három szótár adatait adom meg, ezek: az erza–orosz nagyszótár (ERV, 1993), az erza–finn középszótár (ESS, 1995) és a Mészáros–Sirmankina-féle erza–magyar szótár (EMSz, 2003). Ezek cirill betűs adatok.

e) Az adott szó moksa megfelelője. Ehhez a cirill betűs moksa–orosz nagyszótárt (MRV, 1998) és a moksa–finn középszótárt (MSS, 1998), valamint Juhász Jenő 1961-es, latin betűs lejegyzésű szótárát (JJ) használtam. Az elemzés végén az erza és moksa adatok egybevetésével egyértelműen igazolom, hogy a szövegemlék erza dialektusban íródott.
f) A szó eredete. A mordvin etimológiákhoz az uráli etimológiai szótár (UEW, 1986–88) anyaga mellett Keresztes László etimológiai szójegyzékét (MdKons, 1986), a Versinyin-féle etimológiai szótárt (ESM, 2004–2011) és a finn etimológiai szótárt (SSA, 1992–2000) használtam fel.

(1) мязень

- Kérdő és (vele alakilag egybeeső) vonatkozó névmás (Grammatika 261; EK 124; Keresztes 1990: 65, 201).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *мязень* (Dam 68, 82, 212, 216, 242, 277, 298).
- Paas. *meźeń / meźəń*[12] ’какой?, который? / welch ein? was für ein?’ (MdWb 1212).
- Mai erza alakja: *мезень* ’[вопрос.] какой, что за; [относ.] что’ (ERV 372); ’milyen?, amilyen’ (EMSz 223).
- Moksa megfelelője: *мезень* ’из чего; какой, что за’ (MRV 372); *miźəń* ’miféle’ (JJ 95).
- Alapalakja a *meźe* ’mi; ami’ névmás (MdWb 1209; ERV 371; EMSz 223; ESS 92), a *meźeń* ennek (genitivus-)accusativusi alakja. A *meźe* kiindulópontja az alapnyelvi **mз* ’was; Sache’ névmástő, vö. fi. *mikä,* é. *mis,* lpN *mī,* cser. *ma,* vtj. *ma,* zrj. *mij,* osztj. *měj, můj* stb., vog. *män, mana* stb., magy. *mi,* szlk. *mị.* A mordvin szó *-ź* konszonánsa névmási szuffixum (UEW 296; MdKons 85; SSA 2: 164).

(2) тантемань

- A *тантей* szó *-ма* denominális nomenképzős derivátumának (jelentése itt: ’kellemesség; öröm’) accusativusi alakja (a képzőről: Cigankin 1981: 41–42; Maticsák 2014: 174–176; a ragról: Keresztes 1990: 53–54).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тантейма* ’сладость’ (Dam 262).
- Paas. E *tańťejma* ’вкус / Geschmack’ (MdWb 2264).
- A mai szótárakban ez a képzős alak nem fordul elő. Az alapalak: *тантей* ’вкусный, ароматный; сладкий; принятый’ (ERV 644); ’maukas, makea; miellyttävä’ (ESS 165); ’ízletes, ízes, finom; édes; kellemes’ (EMSz 359).

[12] E / M

- Moksa megfelelője: *танцти* ’вкусный; ароматный, душиатый’ (MRV 705); ’makea’ (MS 179); *tańťšťi* ’édes’ (JJ 175).
- A *тантей* a *тансть* ’вкус; аромат’ (ERV 644); ’íz; édesség’ (EMSz 359); ’maku; aromi’ (ESS 165); *tańšť* ’сладость; чувство вкуса; запах / Süsse; Geschmackssinn; Geruch’ (MdWb 2262) szóval kapcsolható össze. Az *-šť* főnévképző (vö. *tańks* ’сладость; вкус / Süsse; Geschmack’ (MdWb 2263), az *-ej* pedig melléknévképző. A *tańť-* szótő[13] ismeretlen eredetű. Versinyin (ESM 430) felveti ugyan ennek tatár eredetét (*täm* ’вкус’), de ez hangtanilag nem igazolható.

(3) мари

- A *маря-* ige alanyi ragozás, jelen idő egyes szám 3. személyű alakja (Grammatika 285; EK 146, 157; Keresztes 1990: 39–40).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *мари* ’преслышит’ (Dam 125), ’чувствует’ (Dam 311).
- Paas. EM *maŕams* ’слышать, слушать, замечать, чувствовать, ощущать / hören, vernehmen, merken, spüren, empfinden, fühlen’ (MdWb 1181).
- Mai erza alakja: *марямс* ’услышать; чувствовать, ощущать’ (ERV 365); ’kuulla; tuntea’ (ESS 91); ’hall, meghall; érez, érzékel, észlel, tapasztal’ (EMSz 220).
- Moksa megfelelője: *марямс* ’слышать, услышать, расслышать; чувствовать, почувствовать, ощущать’ (MRV 364); ’tuntea (kipua tms.), aistia; kuulla’ (MSS 107); *maŕams* ’érezni; hallani’ (JJ 91).
- Ismeretlen eredetű szó (ESM 233).

(4, 19) ней

- Határozószó.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *ней* ’теперь’ (Dam 285), ’уже, теперь’ (Dam 295).
- Paas. *ńej / ńi, ńej* ’теперь, ныне / jetzt, nun’ (MdWb 1384).
- Mai erza alakja: *ней* ’теперь’ (ERV 409); ’nyt’ (ESS 102); ’most’ (EMSz 244).
- Moksa megfelelője: *ни* ’уж, уже’ (MRV 413); ’jo’ (MSS 121); *ńi* ’már (JJ 103).
- Finn-permi eredetű szó, vö. FP **nikз ~ nükз* ’gegenwärtig; jetzt, schon’ > fi. *nyky, nyt,* é. *nüüd,* vj. *ni,* zj. *ńin* (UEW 707; MdKons 93; ESM 285; SSA 2: 246, 248).

[13] *tańť-šť* > *tańšť*

(5, 16) минекъ

- A *минь* többes szám első személyű személyes névmás genitivusi alakja (Grammatika 252, 255; EK 127; Keresztes 1990: 198).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *минек, минекъ* ’наш’ (Dam 105, 110, 158).
- Paas. *miṅek / miṅ* ’наш / unser’ (MdWb 1263).
- A névmás mai erza gen-acc. alakja: *минек, miṅek* (Grammatika 255; EK 127; Keresztes 1990: 198).
- Moksa megfelelője (gen-acc.): *минь* ’наш’ (MRV 383); ’meidän’ (MSS 112); *miṅ* ’mi’ (JJ 96).
- Eredetét ld. a (33) szócikkben.

(6) сядейнекъ

- A *сядей* főnév többes szám első személyű birtokos személyragos alakja (Grammatika 199; EK 89, 92; Keresztes 1990: 58).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: M *sidi* ’Hart’ (Witsen 625); *sſidei* ’Herz’ (Müller 1759: 391), *сьедей* ’сердце’ (Müller 1791: 87); E *сядеи*, M *сѣди* (Pallas 142); *сядей* ’сердце’ (Dam 46, 79, 257).
- Paas. *śeďej / śeďi* ’сердце / Herz’ (MdWb 2116).
- Mai erza alakja: *седей* ’сердце’ (ERV 573); ’sydän’ (ESS 148); ’szív’ (EMSz 325);
- Moksa megfelelője: *седи* ’сердце’ (MRV 607); ’sydän’ (MSS 163); *śeďi* ’szív’ (JJ 148).
- Uráli eredetű szó: U **śiδä(-mз) ~ śüδä(-mз)* > fi. *sydän,* lpN *čâdâ,* cser. *šüm,* vtj. *śulem,* zrj. *śe̦le̦m,* osztj. *sĕm,* vog. *šäm,* magy. *szív,* jur. *śej* stb. (UEW 477; MdKons 139; SSA 3: 228).

(7) покштъ

- A *покш* melléknév többes számú alakja (Grammatika 145; EK 75; Keresztes 1990: 55–56).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *pokſch* ’groß’ (Müller 1759: 405), *покшъ* ’большой’ (Müller 1791: 97); *покш* ’великій’ (Dam 49), ’большой’ (Dam 44).
- Paas. E *pokš* ’большой; старший / gross; älterer, Ältester’ (MdWb 1725).
- Mai erza alakja: *покш* ’большой; взрослый; старший’ (ERV 493); ’iso, suuri’ (ESS 125); ’nagy’ (EMSz 290);
- Moksa megfelelője nincs, vö. *оцю* ’большой, крупный’ (MRV 451); ’iso, suuri’ (MSS 130); *oťśu* ’nagy’ (JJ 199).

● Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 373) kérdőjellel összekapcsolja a fi. *paksu* 'vastag, erős, testes, kövér', é. *paks* 'id.', vtj. *бадзым* 'большой; nagy', zrj. *паськыд* 'широкий; széles' szavakkal. Az SSA (2: 298) a *paksu* szót csak a balti finnig vezeti vissza. A zrj. *паськыд* (~ vtj. *паськыт* 'широкий, обширный; széles, tágas', zrj. *пась* 'открытый; nyitott, nyílt', vtj. *пась* 'дыра, отверстие; nyílás, rés') a permi **pas* 'открытый' szóból ered (KESK 217), ez szemantikailag nem kapcsolható össze a mordvin lexémával.

(8) кульцуныцятъ

● A *кульцуныця* folyamatos melléknévi igenév többes számú alakja. Az igenév a *кунцоло-* ige (*и*-zó) nyelvjárási *кулцуно-* alakjának *-ыця* képzős formája (Grammatika 347–350; EK 217–219; Keresztes 1990: 68).
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *кулцуныця* 'слушатель' (Dam 264), *кулцыныца* 'подслушиватель' (Dam 207).
● Paas. *kuncoloms* (~ *kulconoms, kunculums, kulʿcunums*) / *kulʿtsə̑ndə̑ms* 'слушать, прислушиваться, подслушивать / anhören, zuhören, horchen' (MdWb 952).
● Mai erza alakja: *кунсоломс* 'слушать; слушаться, послушаться' (ERV 315); 'kuunnella; totella' (ESS 80); '(meg)hallgat, (oda)figyel; engedelmeskedik' (EMSz 189); *кунсольця* 'слушающий; слушатель; hallgató'.
● Moksa megfelelője: *кулхцондомс* 'слушать, послушать, выслушать; слушаться, послушаться' (MRV 302); 'kuunnella; totella' (MSS 86); *kulʿtʹśəŋkšəms* 'hallgatni' (JJ 75).
● Az alapige az előmd. *kūle-* alakra megy vissza, vö. FU/?U **kule-* 'hören; ?Ohr' > fi. *kuule-,* é. *kuule-,* lpN *gullâ-,* cser. *kola-,* vtj. *kḭl-,* zrj. *kḭl-,* osztj. *χol-,* vog. *χōl-,* magy. *hall-,* ?jur. *χā* stb. (UEW 197; ESM 181, 184; SSA 1: 456). A *kūle-* tőhöz az ősmordvinban egy **-śə-* képzőelem kapcsolódott (MdKons 71).

(9, 28, 38) и

● Kötőszó (Grammatika 394–395).
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *и* 'и' (Dam 46, 48, 64, 84, 108, 117, 252).
● Paas. EM *i* 'и / und' (MdWb 437).
● Mai erza alakja: *и* 'и' (ERV 201); 'myös, -kin' (ESS 54).
● Moksa megfelelője: *и* 'и' (MRV 198); 'ja, myös' (MSS 51); *i* 'és, is' (JJ 39).
● Orosz eredetű kötőszó, vö. or. *и* 'és'.

(10, 22, 31) паро

- Melléknév.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *паро* (Dam 42, 46, 49, 50; Pallas 278).
- Paas. *paro / parǎ* ’добрый, хороший / gut’ (MdWb 1545).
- Mai erza alakja: *паро* ’хороший, богатый; хороший, добротный, доброкачественный, прочный (прил.); добро; богатство (сущ.); хорошо (нареч.); хорошо, ладно (частица)’ (ERV 458); ’hyvä’ (ESS 115); ’jó; rendes, derék; helyes’ (EMSz 270).
- Moksa megfelelője: *пара* ’добро, доброе дело; хороший’ (MRV 463); ’hyvä; omaisuus’ (MSS 134); *parǎ* ’jó’ (JJ 114).
- Finn-permi eredetű szó: FP **para* ’gut’ > fi. **para (parempi, paras),* é. *parem,* lpN *buorre,* cser. *purə,* vj. *bur,* zj. *bur* (UEW 724; MdKons 106; SSA 2: 313, 314; tévesen ESM 334).

(11) промксъ

- A *промо-* ’összegyűlik, gyülekezik’ ige *-кс* deverbális nomenképzős alakja (Grammatika 104–105; EK 36; Cigankin 1981: 35–40).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *промкс* ’зборище’ (Dam 102), ’собрание’ (Dam 121, 238, 284), ’собор’ (Dam 267), ’сход’ (Dam 281).
- Paas. *puromks ~ promks / purəmks* ’сходка / Zusammenkunft, Versammlung’ (MdWb 1645).
- Mai erza alakja: *промкс* ’собрание, сход’ (ERV 519); ’kokous’ (ESS 132); ’gyűlés, összejövetel, értekezlet’ (EMSz 301).
- Moksa megfelelője: *пуромкс* ’собрание, митинг’ (MRV 549); ’kokous’ (MSS 152).
- Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 379) összeveti a zrj. *пур* ’плот; tutaj’ (összetételekben: ’куча; rakás, kupac’) szóval. A zürjén szó az őspermi **pur* alakra megy vissza, eredeti jelentése ’halom, rakás’ lehetett (ld. KESK 232).

(12) вясемеде

- A melléknevek felsőfokú alakjának képzésére szolgáló elem: *весемеде вадря* ’a legjobb’ (Grammatika 236). Eredetileg a *весеме* ’minden, összes’ általános névmás[14] ablativusi alakja (Keresztes 1990: 65; EK 135–137). Alapalakja a *veśe* ’весь, целый, все / ganz, all, alle’ (MdWb 2627); *весе* ’весе, вся, все’ (ERV 128); ’koko, kaikki’ (ESS 29); ’mind, minden, minden-

[14] A Grammatika (263) terminológiájával: „определительное местоимение”.

ki, mindannyian; egész, összes' (EMSz 87), ennek denominális nomenképzős alakja a *veśeme* (a képzőről: Maticsák 2014: 175–177).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *вясемеде маласо* 'ближе всѣх' (Dam 42), *вясемеде берянь* 'хуже всѣх' (Dam 125, 288, 306).
- Paas. E *veśeme* 'весь, все, всё / alle, all', *veśemeďe pokš* 'наиболышая / (aller)grösster' (MdWb 2628).
- Mai erza alakja: *весеме* 'весь' (ERV 128); 'kaikki' (ESS 29); 'minden, összes' (EMSz 87).
- Moksa megfelelője nincs, vö. *сембе* 'весь, вся, всё, все' (MRV 617); 'kaikki' (MSS 165); *śembɛ* 'összes, minden' (JJ 146).
- Uráli eredetű szó: U *weńćз ~ wećз* 'ganz, all' > ?vj. *voć,* ?zj. *vać,* ?magy. *össze,* tvg. *bánsa* (UEW 568; MdKons 187; tévesen ESM 50).

(13) вадря
- Melléknév.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *вадря* 'хорощій' (Dam 305), *вадря* 'добро' (Pallas 275).
- Paas. E *vaďŕa* 'миловидный, красивый; хорошый; отличный / hübsch, schön; gut; vortrefflich' (MdWb 2510).
- Mai erza alakja: *вадря* 'хороший; добровестный; доброкачественный; пригодный' (ERV 97); 'hyvä, kaunis, kelpo' (ESS 21); 'jó, szép, rendes, helyes' (EMSz 65).
- Moksa etimológiai megfelelője: *вадя, вадряв* 'ровный, гладкий; приглаженный' (MRV 79); *вадря(в)* 'sileä, tasainen; rasvainen' (MSS 23); *vaďŕaц̑* 'sima' (JJ 198). Vö. *цебярь* 'хороший; благопринятй, добрый' (MRV 816).
- Paasonen a *vaďŕams* 'гладить / glatt machen, glätten, streicheln' ige szócsaládjába sorolja (MdWb 2509–10). Hasonlóképpen jár el Versinyin is (ESM 36): az EM *вадяжа, вадяв* 'гладкий; sima, sík', ill. a fentebb említett moksa szavak *вадь-, вадрь-* tövével kapcsolja össze (a jelentésfejlődésre: 'sík' > 'egyenletes' > 'jó').

(14) минянекъ
- A többes szám első személyű névmás dativus-allativusa, vö. *mińeńek* (Keresztes 1990: 198).
- Paas. *mińeńek / məńďeńək* 'нам / uns' (MdWb 1263).
- Mai erza alakja: *миненек* 'nekünk; hozzánk' (EMSz 229).
- Moksa megfelelője: *миндейнек* (Grammatika 255; MK 104), *mińďəjńək* (Keresztes 1990: 198); *mińďejńək* 'minekünk' (JJ 96).
- A személyes névmás uráli eredetű, ld. (33) szócikk.

(15, 32) неяви

- A *неяво-* ige alanyi ragozás, jelen idő egyes szám 3. személyű alakja (Grammatika 285; EK 146, 157; Keresztes 1990: 39–40). Ez a *нее-* ige reflexív alakja. vö. *неемс* ’видеть, увидеть; испытывать, испытать’ (ERV 408); ’nähdä’ (ESS 102); ’(meg)lát’ (EMSz 243).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *неяви* ’кажется’ (Dam 115).
- Paas. *ńejavoms / ńɛjəvəms* ’(мочь) видеться, увидеться, замечаться, виднеться / gesehen, erblickt werden (können)’ (MdWb 1388).
- Mai erza alakja: *неявомс* ’видеться; выглядеть; казаться’ (ERV 411); ’näkyä’ (ESS 102); ’látszik, látható’ (EMSZ 245).
- Moksa megfelelője: *няевомс* < *няемс* ’видеть, увидеть, разглядеть, заметить; повидяться, встретиться’ (MRV 425); *няевомс* ’näkyä, olla näkyvissä’ (MSS 126); *ńɛjəvə̑ms* ’látszani’ (JJ 102).
- Az alapalak *(ńeje-)* finnugor eredetű szó, vö. FU **näke-* > fi. *näke-,* é. *näge-,* lpN *niegâdi-,* vj. *naal-,* osztj. *ni-,* vog. *ńäwl-,* magy. *néz-* (UEW 302; MdKons 93; ESM 283; SSA 2: 249, 250).

(17) тонавтомонь, (26) тонавтомо

- A *тонавто-* ige *-мо* deverbális nomenképzős derivátumának genitivusi (17), ill. nominativusi (26) formája (Cigankin 1981: 41–42; Grammatika 155, 161–163; EK 80, 83; Keresztes 1990: 54; Maticsák 2014: 174–176;).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тонавтомо* ’наставленіе’ (Dam 156), ’наука’ (Dam 157, 182), ’ученіе’ (Dam 158), ’обученіе’ (Dam 176).
- Paas. *tonavtoms / tonaftəms* ’учить; приучать / lehren; gewöhnen’ (MdWb 2316).
- Mai erza alakja: *тонавтомс* ’учить, обучать’ (ERV 668); ’opettaa’ (ESS 171); ’(meg)tanít, betanít; oktat’ (EMSZ 380); *тонавтома* ’(meg)tanítás, betanítás; oktatás’ (EMSz 379).
- Moksa megfelelője: *тонафтомс* ’учить; научить; выучить’ (MRV 733); ’opettaa’ (MSS 183); *tonaftə̑ms* ’tanítani’ (JJ 183).
- Uráli eredetű szó, vö. U **tuna-* ’sich gewöhnen lernen’ > cser. *tə̑menä-,* ??vtj. *tuno,* ??zrj. *tun,* magy. *tanul-,* jur. *tanarā-* stb. (UEW 537; MdKons 169; ESM 442).

(18) кульцонодо

- A *кулцоно-* ige többes szám 2. személyű imperativusi alakja (Grammatika 295; EK 165; Keresztes 1990: 42).
- Részletesebben ld. a (8) szócikket.

(20) парсте

- A *паро* melléknév rendhagyó elativusi alakja, módhatározói funkcióban (Keresztes 1990: 70, 74). Ezeket az alakokat a mordvin grammatikák a határozószók között tárgyalják, morfológiai tagolás nélkül: *бойкасто* 'gyorsan', *мазыйстэ* 'szépen' (Grammatika 364; EK 228–229).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *парсте* 'хорошо' (Dam 42, 67), *парцте* 'id.' (Dam 53, 66), *парьсте* 'id.' (Dam 65).
- Paas. E *paŕšťe* 'хорошо / gut' (MdWb 1548).
- Mai erza alakja: *парсте* 'хорошо; досконально' (ERV 458); 'hyvin' (ESS 115); 'jól; rendesen, helyesen' (EMSz 270).
- Moksa megfelelője: *парста* 'хорошо, замечательно' (MRV 466); 'hyvin' (MSS 134); *parstă* 'jól' (JJ 114)
- Finn-permi eredetű szó, etimológiáját ld. a (10) szócikkben.

(21) теде

- A *те* mutató névmás ablativusi alakja. A mai irodalmi mordvinban a melléknév középfokának kifejezésére a *се* mutató névmás ablativusának és a melléknév alapfokának kombinációja szolgál: *седе паро* 'jobb' (< *паро* 'jó') (Grammatika 234–235, EK 112; Keresztes 1990: 60–61, 64, 200).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *вишине теде* 'меньше тѣм' (Dam 140), *чеде [теде] икеле* 'пршжде всего' (Dam 220).
- Paas. *ťe / ťä* 'этот / dieser' (MdWb 2367).
- Mai erza alakja: *те* 'этот, эта, это' (ERV 650); 'tämä' (ESS 167); 'ez' (EMSz 365).
- Moksa megfelelője: *тя* 'этот, эта, это' (MRV 762); 'tämä, se' (MSS 187); *ťɛ* 'ez' (JJ 177).
- Uráli eredetű szó, vö. U **tä* (~ *te* ~ *ti*) 'dieser' > fi. *tämä,* é. *tema,* lpN *dat,* cser. *ti, tiδə,* vtj. *ta,* zrj. *ta,* osztj. *tim,* vog. *ti,* magy. *té- (tétova),* jur. *ťikī* stb. (UEW 513; MdKons 165; ESM 433; SSA 3: 355).

(23) тявьде

- A *тев* főnév ablativusi alakja (Grammatika 151, 164–166, EK 78, 84; Keresztes 1990: 54, 74).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тявь* 'дѣло' (Dam 52, 61), 'должность' (Dam 84).
- Paas. EM *ťev* 'труд, работа / Arbeit' (MdWb 2399).
- Mai erza alakja: *тев* 'дело' (ERV 651); 'työ, toimi; asia; tapaus' (ESS 167); 'dolog; ügy; tett; tennivaló, teendő; munka; feladat' (EMSz 366).

- Moksa megfelelője: *тев* ’дело; работа, занятие’ (MRV 711); ’työ; asia, seikka’ (MSS 180); *ťец* ’munka, dolog’ (JJ 180).
- Finn-volgai eredetű szó, vö. FV **tewe* ’Arbeit, Werk’ > fi. *työ,* é. *töö* (UEW 796; MdKons 167; ESM 433; SSA 3: 351, ez utóbbi nem zárja ki a balti finn szavak germán eredetét, ld. még Kylstra 2012: 329).

(24) арась

- Tagadószó, valaminek a létezését tagadja (Keresztes 1990: 76).
- Paas. EM *araś* ’[negatives Suppl. für ’sein’, 3. Sg. Präs, Grund-F., die nach Art der Nomina konjugiert wird] нет, не имеется / ist nich (vorhanden), existiert nicht, es gibt nicht, es mangelt’ (MdWb 57).
- Mai erza alakja: *арась* ’нет’ (ERV 56); ’ei ole; ei’ (ESS 9); ’nem; nincs’ (EMSz 44).
- Moksa megfelelője: *аш* ’нет; не существует, отсутствует’ (MRV 50); ’ei ole’ (MSS 17); ’nincs’ (JJ 29).
- Ismeretlen eredetű szó. Versinyin javaslatai nem fogadhatók el (ESM 18).

(25) мязеякъ

- Két elemből áll: a *мезе-* névmásból és a *-якъ* partikulából.

(25a) мязе

- Ld. az (1) szócikket.

(25b) -якъ

- ’is’ jelentésű partikula, melynek a *-якъ* mellett *-гакъ* és *-какъ* alakja is van (Grammatika 393, 395, 403, 408; EK 256–257; Keresztes 1990: 71). Ez a partikula a nyelvemlékekben egybe- és különírva egyaránt előfordul.
- Paas. E *-gak, -jak, -kak* ’и, также, даже / auch, sogar’ (MdWb 407, 480, 572).
- Mai erza alakja: *-гак, -как, -як* ’is’ (EMSz 97, 134, 466).
- Moksa megfelelője: *-вок, -га, -ге, -ке* (Grammatika 395; MK 204; Keresztes 1990: 71).
- Ismeretlen eredetű elem.[15]

[15] Az erza partikula variánsai közül a *-kak* lehetett az elsődleges (vö. a prolativus *-ka, -ga, -va* ragját, amely egy **-ka* formára megy vissza). Keresztes László véleménye szerint a *-kak* összefügghet a fi. *jo-ka, ku-ka, mi-kä* stb. névmások *-kV* elemével.

(27) ломанень

- A *ломань* főnév genitivusi alakja (Keresztes 1990: 53–54).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: M *loman* 'Mensche' (Witsen 625); *loman* (Strahlenberg); *loman* 'Mensch' (Müller 1759: 387), *ломанъ* 'человѣкъ' (Müller 1791: 85); *ломань* 'человѣк' (Dam 308); EM *ломанъ* 'человѣкъ' (Pallas 43).
- Paas. EM *lomań* 'человек, мужчина; другой, иной, чужой / Mensch, Mann; anderer, fremd, Fremder' (MdWb 1051).
- Mai erza alakja: *ломань* 'человек' (ERV 349); 'ihminen; vieras' (ESS 87); 'ember' (EMSz 209).
- Moksa megfelelője: *ломань* 'человек' (MRV 342); 'ihminen; vieras ihminen, muukalainen; mies' (MSS 100); *lomań* 'ember, idegen' (JJ 87).
- Iráni eredetű szó (MdKons 80; Keresztes 2011: 111; Zaicz 1998: 213). Versinyin cseremisz és lapp felvetései nem fogadhatók el (ESM 217).

(29) пазнень,*[16] *(45) пазъ

- A *паз* főnév dativusi (29), ill. nominativusi (45) alakja (Grammatika 151, 155, 163–164; EK 78–80, 83–84; Keresztes 1990: 53–54).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: M *sca-bas* 'God' (Witsen 624); *paſſ* 'Gott' (Müller 1759: 383), *пассъ* 'богъ' (Müller 1791: 83); M *боасъ* (Ricskov 182); *шка-басъ, кау-бавась, ку-бавасъ, ши-бавасъ* 'богъ' (Lepjohin 165, 166); *пас* (Dam 44, 321), *паз* (Dam 70, 96, 233, 321), M *шка-бавась* 'богъ' (Dam 321); *паасъ* 'богъ' (Pallas 1).
- Paas. *paz / pavas* E 'бог / Gott'; M 'бог; счастье / Gott; Glück' (MdWb 1560).
- Mai erza alakja: *паз* 'бог' (ERV 450); 'jumala' (ESS 113); 'isten' (EMSz 265).
- Moksa megfelelője: *паваз* 'счастье; успех, радость, удача; участь, судьба' (MRV 452); 'jumala; onni' (MSS 131); *pavas* 'isten, szerencse' (JJ 116).
- Iráni jövevényszó, vö. av. *baγa* (~ ói. *bhagas*) > ősmd. **paγas* > **pavas* (Joki 1973: 301; MdKons 106; ESM 323).

(30, 39) вяльть

- Határozószó.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *вяльть* 'весма' (Dam 51), 'очень' (Dam 192).
- Paas. *veľť, veľk / veľf* 'очень, слишком / sehr, zu sehr, allzu' (MdWb 2604).

[16] A helyes alak *пазнэнь* lenne.

- Mai erza alakja: *вельть* ’очень, весьма’ (ERV 121); ’erittäin, oikein’ (ESS 28); ’nagyon, túl, túlságosan, meglehetősen, rendkívül’ (EMSz 83).
- Moksa megfelelője: *вельф* ’верхом, через верх; пре-, очень, весьма, слишком, свыше меры’ (MRV 107); ’yli, läpi; liikaa, liiaksi’ (MSS 33); *velʹf* ’át, túl’ (JJ 199).
- Paasonen és Versinyin (ESM 47) is összekapcsolja a *велькс* ’vminek a felső része’, *велькска* ’felett (mozgásban)’, *вельксс* ’fölé’, *вельде* ’keresztül, révén’ stb. szócsaláddal. Ez ősi eredetű, vö. FU (?U) *wilä (wülä)* ’Oberfläche, Ober-, das Obere’ > fi. *ylä, yli, yllä, ylös,* é. *üla, üli,* lpN *âllen,* cser. *wəl-,* vtj. *vi̯l,* zrj. *vi̯l,* osztj. *elə,* vog. *ǟl,* ?jur. *ńīńe* stb. (UEW 574; MdKons 185; SSA 3: 490). A *-кс* nomenképző, a *-ть* elhomályosult határozórag lehet, vö. *чить* ’nappal’, *веть* ’éjjel’ (Cigankin 1981: 46; Grammatika 1980: 107; EK 2000: 37; Keresztes 1990: 70).

(33) минь

- Többes szám első személyű személyes névmás (Grammatika 253–254; EK 127; Keresztes 1990: 62, 198).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *min* ’wir’ (Müller 1759: 403), *минъ* ’мы’ (Müller 1791: 95, 97); *минь* ’мы’ (Lepjohin 166); *минь* ’мы’ (Dam 325); EM *минь* ’мы’ (Palllas 393).
- Paas. EM *miń* ’мы / wir’ (MdWb 1263).
- Uráli eredetű személyes névmás: U *mə̆* ’wir’ > fi. *me,* lpN *mī,* cser. *mä,* vtj. *mi,* zrj. *mi,* osztj. *mĕŋ,* vog. *mäŋ,* magy. *mi,* jur. *mańeʔ* stb. Az *-ń* névmásképző elem (UEW 294; MdKons 89; ESM 252; SSA 2: 156; Szerebrennyikov 1967: 86–87; Honti 2010–11: 37–48).

(34, 49) теса

- Határozószó, eredetileg a *me* mutató névmás (nyelvjárási) inessivusi alakja.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тесе* ’здесь’ (Dam 104, 114); M *тяса* ’здесь’ (Pallas 425).
- Paas. *ťese, ťesa / ťasă, tasa* ’этот / dieser’ (MdWb 2368).
- A névmási tő mai alakjait és eredetét ld. a (21) szócikkben

(35) тонавтозь

- A *тонавто-* ige határozói igenévi alakja (Grammatika 358–360; EK 219–220; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тонавтозь* ’вѣжливый’ (Dam 70), ’школный’ (Dam 313), *вялть тонавтозь* ’весма учитивый’ (Dam 51).
- Mai alakjait és eredetét ld. a (17) szócikkben.

(36) радувукшнутанокъ

- A *радувукшну-* ige indicativus praesens többes szám első személyű formája; a *радова-* (nyj. *радува-, радуву-*) ige *-кшн-* frekventatív képzős alakja (a ragról: Grammatika 185, 290; EK 157–160; Keresztes 1990: 40; a képzőről: Mészáros 1999: 69–87). Az igerag az irodalmi nyelvben *-тано* formájú, a *-танок* nyelvjárási alak.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *радуван* ’радуюсь’ (Dam 39, 240).
- Paas. E *raduvakšnoms* ’радоваться / sich über etw. freuen’ (MdWb 1875); *raduvams/radəvams* ’развеселиться; радоваться / froh werden; sich freuen’ (MdWb 1875).
- Mai erza alakja: *радовакшномс* < *радовамс* ’обрадоваться’ (ERV 534); *радовакшномс* ’iloita, riemuita’, *радовамс* ’ilostua, riemastua’ (ESS 136); *радовамс* ’(megörül) vkinek/vminek’ (EMSz 311).
- Moksa megfelelője: *радовакшнемс* < *радовамс* ’радоваться, обрадоваться, порадоваться, полюбоваться’ (MRV 564); *радавамс* ’iloita’ (MSS 157); *radavə̑mə̑s, ŕadavə̑ms* ’örülni’ (JJ 138).
- Orosz eredetű szó, vö. or. *радовать* ’megörvendeztet, örömet szerez’, *радоваться* ’örül, megörül’.

(37) сюпалгавтыванокъ

- A *сюпалгавтыва-* ige többes szám első személyű indicativus praesens formája. Úgy tűnik, az igerag (irod. *-тано,* nyj. *танок*) kezdő mássalhangzója kiesett, ld. még a (41) címszót.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *сюпалгавтлян* ’обогащаю(сь)’ (Dam 110), *сюпалгавлян* ’обогащаю’ (Dam 174).
- Paas. E *śupalgavtoms* ’обогатить / reich machen’ (MdWb 2199).
- Mai erza alakja: *сюпалгавтомс* (fakt.), ’rikastuttaa’, ’gazdagít, gazdaggá tesz’; *сюпалгадомс* ’разбогатеть’ (ERV 637); ’rikastua’ (ESS 164); ’meggazdagodik, gazdag lesz’ (EMSz 353).
- Moksa megfelelője: *śupaц̑* ’gazdag’ (JJ 158).
- Alapszava a *сюпав* ’gazdag’, vö. ’богатый’ (ERV 637); ’gazdag’ (EMSz 353); ’rikas, varakas’ (ESS 164); *śupav* ~ *śupaŋ* ’богатый, состоятельный / reich, wohlhabend’ (MdWb 2198). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin a votj. *чупрес* ’бодрый, подвижный; élénk, fürge, mozgékony’ szó *чуп-* tövével, valamint a zrj. *зубыр* ’дружно, бойко; gyorsan, fürgén’ *зуб-* tövével rokonítja, ez szemantikailag nem meggyőző. Hangtanilag nem kifogástalan a cser. *шап, шäп* обильный, хорошо растущий; богатый (рыбой, урожаем); vmiben (halban, termésben) gazdag’ szóval való egybevetése sem (ESM 423).

(40) пекь

● Határozószó.
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *пекъ* (Dam 39).
● Paas. *pek / pɛk* ’очень / sehr’ (MdWb 1590).
● Mai erza alakja: *пек* ’очень, сильно, весьма’ (ERV 466); ’kovin, erittäin, aivan, hyvin’ (ESS 117); ’nagyon’ (EMSz 275).
● Moksa megfelelője: *пяк* ’очень, сильно’ (MRV 555); ’hyvin, oikein, kovin, erittäin’ (MSS 154); *pɛk* ’nagyon’ (JJ 118).
● Tatár jövevényszó, vö. tat. *bik* ’nagyon’ (Paasonen 1897: 43; MdWb 1590). A cseremiszbe is átkerült, vö. cser. nyj. *päk* ’mindig; nagyon; mindenütt’ (ESM 341).

(41) ляздованокъ

● A *ляздова-* ige többes szám első személyű indicativus praesens formája. Úgy tűnik, az igerag (irod. *-тано,* nyj. *танок*) kezdő mássalhangzója kiesett, ld. még a (37) címszót.
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *ляздуван* ’прибавляюсь’ (Dam 142).
● Paas. E *l’ezdevems* ’прибавляться, увеличиваться / zunehmen, grösser werden’ (MdWb 1122).
● Mai erza alakja: *лездавомс* ’1. [возможностная форма] лездамс; 2. прибавитсься’ (ERV 335), vö. *лездамс* ’помогать, помочь’ (ERV 335); ’lisätä; auttaa, hyödyttää’ (ESS 84); ’segít, segédkezik’ (EMSz 201)
● Moksa megfelelője: *лездовомс* < *лездомс* ’помочь, оказать помошь’ (MRV 331); ’auttaa’ (MSS 97); *l’ezdəms* ’megsegíteni’ (JJ 85).
● Finn-volgai eredetű szó, vö. FV **lisä* ’Vermehrung, Zuwachs’ > fi. *lisä, lisää-,* é. *lisa, lisa-,* lpN *lâsse, lâseti-* (UEW 691; MdKons 78; ESM 205; SSA 2: 83).

(42) а

● Kötőszó.
● Mai erza alakja: *а* ’а, же, но; а всё-таки, но всё же, однако’ (ERV 27); ’mutta, vaan; entä; ja’ (ESS 1); ’de, azonban, hanem, ám, pedig, mégis; hát, ugyan; meg, és’ (EMSz 29).
● Moksa megfelelője: *а* ’а, но, же, всё-таки, однако’ (MRV 21); ’ja; mutta, vaan’ (MSS 9); *а* ’és; hanem’ (JJ 23).
● Orosz eredetű szó, vö. or. *а* ’de, azonban; mégis; és, is’.

(43) тонъ

- Egyes szám második személyű személyes névmás (Grammatika 255; EK 127; Keresztes 1990: 62, 198).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *ton* 'du' (Müller 1759: 403), *тонъ* 'ты' (Müller 1791: 95, 97); *тон* 'ты' (Dam 325); EM *тонъ* 'ты' (Pallas 383, 384).
- Paas. EM *ton* 'ты / du' (MdWb 2314).
- Mai erza alakja: *тон* 'ты' (ERV 667); 'sinä' (ESS 171); 'te' (EMSz 379).
- Moksa megfelelője: *тон* 'ты' (MRV 732); 'sinä' (MSS 183); *ton* 'te' (JJ 183).
- Uráli eredetű, vö. U *tə̈* 'du' > fi. *sinä,* é. *sina,* lpN *dǭn,* cser. *tə̑j,* vtj. *ton,* zrj. *te,* magy. *te,* szlk. *tat,* tvg. *tannaŋ*. Az *-n* névmásképző elem (UEW 539; MdKons 169; ESM 442; Honti 2010–11: 37–48).

(44) инекше (helyesen *инешке*)

- Nominativusi alakú főnév.
- Paas. E *ńiške (pas)* 'grosser Schöpfer(-Gott) od. grosser Himmel(sgott); der Himmelsgott / небесный бог; бог вообще' (MdWb 1407, 1563).
- Mai erza alakja: *нишкепаз* 'ylijumala' (ESS 103); *Нишке* 'Nyiske (isten az erza-mordvin mitológiában)', *Нишке паз* 'Nyiske isten' (EMSz 246).
- Paasonen az *ińe ški (pas)* alakból vezeti le (*ińe* 'nagy'). Vö. E *škaj-pas, ška-pas,* M *škabavas, škabas, ška-bavas, škaj-bas* 'небесный бог / der Himmelsgott' (MdWb 2236); M *шкабаваз* 'бог, господь', *шкабаз* 'небо' (MRV 867); *шкабаваз* 'jumala' (MSS 207); *škabavas, škabas* 'isten' (JJ 169). – E **ški,* M *škaj* 'родительница, роженица; бог; икона, образ; небо / Erzeugerin, Gebärin; Gott; Heiligenbild; Himmel' (MdWb 2235); *шкай* 'бог, икона' (MRV 867); 'jumala; pyhänkuva, ikoni' (MSS 207); 'eltartó, felnevelő (isten vagy szülő); isten; szentkép' (JJ 169). Vö. EM *škams* 'рождать; воспитать; воспитывать / gebären; erziehen, aufziehen; grosszieren' (MdWb 2235); *шкамс* 'воспитывать, растить' (MRV 868); 'kasvattaa' (MSS 207); 'felnevelni' (JJ 169). – Kérdéses, hogy összefügg-e a *ška* 'idő' jelentésű szóval, amely az UEW (620) szerint talán finn-permi eredetű, vö. FP *čäčke* 'Weile; eine gewisse Zeit' > ?fi. *hetki,* zj. *ćęź.*

(46) віевть

- A *виевте-* ige egyes szám második személyű felszólító módú alakja (Grammatika 295; EK 165; Keresztes 1990: 42).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *ламо віеван* 'много силён я' (Dam 142).

- Paas. *vijemems / vijəməms* 'усилиться / stärker, kräftiger werden' (MdWb 2651).
- Mai erza alakja: *виевгавтомс* 'усилить' (ERV 134), 'voimistaa, vahvistaa' (ESS 30); *виевгадомс* 'стать силным' (ERV 134); 'voimistua, vahvistua' (ESS 30); 'megerősödik' (EMSz 92).
- Moksa megfelelője: *виямс* 'усилиться; окрепнуть; стать крепкым', 'vahvistua, voimistua'; *виияфтомс* 'укрепить, усилить' (MRV 120), 'vahvistaa, voimistaa' (MSS 37); *vijijams* 'erősödni', *vijijaftəms* 'megerősíteni' (JJ 202).
- A *vij* 'erő' főnév igei származéka. Ez ősi eredetű szó, vö. FU (??U) **wäke* 'Kraft' > fi. *väki,* é. *vägi,* lpN *viekkâ,* cser. *wi, wij,* vtj. *vi,* zrj. *vij,* osztj. *wöγ,* ??jur. *wika* (UEW 563; MdKons 189; SSA 3: 479).

(47) вясемень

- A *вясеме* névmás accusativusi alakja (Keresztes 1990: 53–54).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *вясемень* (Dam 64, 284).
- Mai erza és moksa alakjait, ill. a szó eredetét ld. a (12) szócikkben.

(48) конать[17]

- A *кона* kérdő és vonatkozó névmás többes számú alakja (Grammatika 261–263; EK 133–134; Keresztes 1990: 65). A vizsgált szövegben vonatkozó névmási szerepben fordul elő.
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *кона* 'который' (Dam 125).
- Paas. EM *кона* 'кто, который; кто-нибудь, кто-то / wer, wercher [interr. u. rel.]; jemand, einer' (MdWb 805).
- Mai erza alakja: *кона* 'который' (ERV 285); 'joka' (73); 'aki, ami, amely, amelyik, melyik' (EMSz 175).
- Moksa megfelelője: *кона* 'который; какой' (MRV 277); 'joka, mikä' (MSS 76); *kona* 'ki, melyik; aki, amely' (JJ 65).
- A névmás töve az uráli alapnyelvre vezethető vissza, vö, U **ku- (~ ko-)* 'we, welcher, ? was' > fi. *ku-, ko-,* lpN *gu-, gǫ-, goa-,* cser. *kə̑-, ku-,* vj. *kę-, kə̑-, kị-,* zj. *ko-, kę-, kị-, ku-,* osztj. *ko-, χŏ-, χă-,* vog. *ka-, χo-, χū-,* magy. *ho-,* jur. *χi-, χū-,* jeny. *hō-, ko-, ku-* stb. (UEW 191; MdKons 63; ESM 152; SSA 1: 425).

[17] A többesjel veláris szavakban nem palatalizált (mai irod. *конат,* régi helyesírással *конатъ*). A lágyságjel használatára két magyarázat kínálkozik: a) íráshiba, b) a következő szó hatása: *konat ťesa* > *konaťťesa.*

(50) тонавтлить

- A *тонавтле-* ige alanyi ragozás, jelen idő, többes szám harmadik személyű alakja (Grammatika 285, 290; EK 157, 159; Keresztes 1990: 40).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *тонавтлемскь* 'учиться' (Dam 195), *тонавтлян* 'выучиваю' (Dam 69), 'научаюся' (Dam 157).
- Paas. E *tonavľems*[18] 'учить; приучать; учиться, упражняться / lehren; gewöhnen; lernen, sich üben'; *tonavtńems* 'учить; учиться, упражняться / lehren; lernen, sich üben' (MdWb 2316).
- Mai erza alakja: *тонавтнемс* 'учиться, учить' (ERV 668); 'oppia, opetella, opiskella' (ESS 171); '(meg)tanul, tanulmányoz' (EMSZ 379).
- Moksa megfelelője: *тонафнемс* (frekv.) < *тонафтомс* 'учить, научить; выучить' (MRV 733); *тонафнемс* 'opettaa; opiskella, oppia' (MSS 183); *tonafńəms* 'tanítani; tanulni' (JJ 183).
- Uráli eredetű szó, részletesebben ld. a (17) szócikkben.

(51) есь

- A visszaható névmás nominativusi formája (Grammatika 266–268; EK 142–143; Keresztes 1990: 64, 199).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *эсь* 'свой' (Dam 255).
- Paas. EM *eś* 'собственный; сам / eigen; selbst, selber' (MdWb 383).
- Mai erza alakja: *эсь* 'свой' (ERV 789); 'oma' (ESS 201); 'saját, maga' (EMSz 458).
- Moksa megfelelője: *эсь* 'свой' (MRV 906); 'oma; itse' (MSS 217); *eś* 'saját, maga' (JJ 35).
- Finnugor eredetű szó, vö. FU **ićе ~ iśe* 'Schatten; Schattenseele' > fi. *itse,* é. *ise,* lpN *ieš,* cser. *əške,* vtj. *ać̆-, ać-,* zrj. *ać-,* osztj. *is,* vog. *jisú-,* ?magy. *ísz, isz, iz* (UEW 79; MdKons 38; ESM 518; SSA 1: 230).

(52) славазотъ

- A *слава* szó illativusragos *(-зо-)* alakjának egyes szám 2. személyű birtokos személyragos *(-т)* formája (Grammatika 152, 157, 199, 201; EK 78, 86, 89, 95; Keresztes 1990: 54, 58–59).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *слава* 'слава' (Dam 50).
- Paas. EM *slava* 'слава; слух; известие / Ruf; Gerücht; Kunde' (MdWb 1995).
- Mai erza alakja: *слава* 'слава' (ERV 593); 'kunnia, maine' (ESS 153); 'dicsőség' (EMSz 335).

[18] *tonavtľems* > *tonavľems*

● Moksa megfelelője: *слава* ’слава’ (MRV 639); ’maine’ (MSS 168).
● Orosz eredetű szó, vö. or. *слава* ’dicsőség’.

(53) церкованень
● A *церкова* szó dativusi alakja (Grammatika 151, 155, 163–164; EK 78–80, 83–84; Keresztes 1990: 53–54).
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *церкува* ’церковь’ (Dam 85, 224, 307).
● Paas. *ćerkuva / ćerkav* ’церковь / Kirche’ (MdWb 167).
● Mai erza alakja: *церькова* ’церковь’ (ERV 721); ’kirkko’ (ESS 187); ’templom, székesegyház; egyház’ (EMSz 408).
● Moksa megfelelője: *церькав* ’церковь’ (MRV 819); ’kirkko’ (MSS 196); *ťšerkaц̑* ’templom’ (JJ 147).
● Orosz eredetű szó, vö. or. *церковь* ’templom’.

(54) инезоро (helyesen: *инязоро*)
● Az *инязоро* főnév nominativusi alakja. Az *инязоро* összetett szó: *ине* ’nagy’ + *азоро* ’úr’.
● Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *инязоро* ’император’ (Dam 112, 115), ’король’ (Dam 124), ’царь’ (Dam 306). Az egyes elemek előfordulása: *ine* (Witsen 626, összetételek előtagjaként), *ине* ’большой’ (Dam 53, 56, 69, 77). – *azir* ’Heer’ (Witsen 625), *[kud]afar* ’Herr’ (Müller 1759: 389), *[куд]азаръ* ’господинъ’ (*куд* ’ház’) (Müller 1791: 87), *азоро* ’хозяин’ (Dam 123).
● Paas. E *iṅazoro* ’князь, император / Fürst, Kaiser’ (MdWb 463).
● Mai erza alakja: *инязор* ’царь’ (ERV 216); ’tsaari’ (ESS 58); ’cár, császár, uralkodó, fejedelem’ (EMSz 128). Az egyes elemek: *ине* ’великий’ (ERV 212); ’suuri, iso’ (ESS 57); ’nagy, hatalmas’ (EMSz 127) + *азор* ’хозяин, владелец; хозяйственник; хозяин, глава дома; полновластный распорядитель; близкий родственник жениха на свадьбе’ (ERV 37); ’isäntä, omistaja’ (ESS 4); ’gazda, házigazda, tulajdonos, úr’ (EMSz 34).
● Moksa megfelelője: *оцязор* ’царь, государь, император’ (MRV 451); ’keisari, tsaari’ (MSS 131); *oťšu-azə̑r* ’cár’ (JJ 109) < *оцю* ’большой, крупный’ (MRV 451); ’iso, suuri’ (MSS 130); *oťšu* ’nagy’ (JJ 109) + *азор* ’хозяин, владелец’ (MRV 29); ’isäntä, herra’ (MSS 11); *azə̑r* ’úr, gazda’ (JJ 29).
● Összetett szó. Az előtag uráli eredetű: PU **ená* ’groß, viel’ > fi. *enä (enää, enempi),* é. *enam,* lpN *ædnâg,* ?vj. *uno,* ?zj. *una,* osztj. *enə,* vog. *jinəw,* jur. *ńīńeka,* tvg. *ʔaniʔe*, szelk. *innэ* (UEW 74; MdKons 42; ESM 87; SSA 1:

106). Az utótag a finnugor alapnyelv iráni jövevényszava: FU *as8rз 'Herr, Fürst' (> vj. *uzi̯r,* zj. *ozi̯r,* vog. *ātər*) < ősir. **asura-:* ói. *ásurah,* av. *ahurō* (UEW 18; Joki 1973: 253; MdKons 35; Rédei 1983: 220; ESM 10).

(55) аванень

- Az *ава* főnév dativusi alakja (Grammatika 151, 155, 163–164; EK 78–80, 83–84; Keresztes 1990: 53–54).
- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: M *ava* 'Wyf' (Witsen 625); *awai, auwai* 'Mutter [voc.]' (Müller 1759: 387), *авай, аувай* [voc.] (Müller 1791: 85); *ава* 'баба' (Dam 38, 275), 'женщина' (Dam 41, 137, 138, 152, 221, 253, 309, 311), 'жена' (Dam 92), 'мать' (Dam 46, 139); *авай* 'мать [Voc.]' (Pallas 11).
- Paas. EM *ава* 'мать; женщина / Mutter; Frau, Weib' (MdWb 89).
- Mai erza alakja: *ава* 'женщина; мать; хозяйка; замужняя женщина; богиня' (ERV 28); 'nainen; äiti' (ESS 1); 'nő, asszony; anya' (EMSz 29).
- Moksa megfelelője: *ава* 'женщина; жена'; (диал.) 'мать' (MRV 22); 'nainen, vaimo; anoppi; naaras; (myt.) haltija, henki(olento)' (MSS 9), *ava* 'asszony; feleség; anya; istennő, szellem' (JJ 31).
- Valószínűleg csuvas jövevényszó, vö. csuv. *aba* 'Mutter', *abaj* 'Mütterchen' (Paasonen 1897: 31; ld. még ESM 5).

(54–55) инязоро ава

- Előfordulása a korai nyelvemlékekben: *инязоро ава* 'царица' (Dam 306), *иня зоро* [инязоро] *ава* 'королева' (Dam 124).
- Paas. E *ińazor-ava* 'императрица / Kaiserin' (MdWb 463).
- Mai SgNom alakja: *инязорава* 'царица' (ERV 216), 'tsaaritar' (ESS 58); 'cárnő, cárné' (EMSz 128).
- Moksa megfelelője: *оцязор* + *ава* .

7. Következtetések

7.1. A szókincs etimológiai megoszlása

A szövegben (az összetételi tagokat külön elemnek számítva, az azonos tőből alkotott szavakat összevonva) 36 lexéma fordul elő. A kis finnugor nyelvek régi szövegeinek, bibliafordításainak, szótárainak stb. értékelése során az egyik legfontosabb szempont az eloroszosítás kérdése. A mordvin írásbeliség első évszázadában – különös tekintettel Damaszkin 1785-ös szótárára és az 1821-es bibliafordításra – egyértelmű a mordvinosítás, az új fogalmakra a szótárszerkesztők, vallási szövegek fordítói igyekeztek új mord-

vin szavakat kreálni. Később, a 19. század végén erős volt a russzifikáció, a 20. század végén–21. század elején viszont ismét a purista szemlélet került előtérbe (Fábián 2003; Keresztes 2001; Maticsák 2012a: 151–154).

Ebből a szempontból az általam vizsgált szöveg is beilleszkedik a sorba, a szöveg ismeretlen szerzője/szerzői igyekezett/igyekeztek minél kevesebb orosz szót használni, a 36 lexémából mindössze öt orosz eredetű (s ezek közül kettő kötőszó): *а, и, радувукшну-, слава, церкова.*

Régi iráni átvétel a *ломань* 'ember' és a *паз* 'isten'. Tatár jövevényszó a *пек* 'nagyon', valószínűleg csuvas kölcsönzés az *ава* 'anya'.

A szókincs fele ősi eredetre megy vissza: *кона* < U **ku- ~ *ko-, минь* < U **mə̈, мязе* < U **mз, сядей* < U **śidä(-mз), те* < U **tä, тонъ* < U **tə̈; есь* < FU **ićе ~ iśe; ляздова-* < FV **lisä, ней* < FP **nikз, паро, парсте* < FP **para, тявь* < FV **tewe;* belső keletkezésű képzett szó: *тонавто-, тонавтле-, тонавтомо* < U **tuna-, віев-* < FU **wäke, вясеме* < U **weńćз ~ wećз; вяльть* < FU (?U) **wilä ~ wülä, кульцуныця, кульцоно-* < FU/?U **kule-, неяви* < FU **näke-*. Összetétel ősi elemekből: *инезоро* < PU *enä* + FU (< ir.) *azʁrз.* Ismeretlen eredetű képzett szó: *тантема, промксъ, сюпалгавтыва-.* További ismeretlen eredetű elemek: *арась, вадря, мари, покш.*

7.2. Erza vagy moksa?

Azt, hogy az adott szöveg melyik nyelvjárást képviseli, lexikai és grammatikai ismérvek alapján dönthetjük el. A szóban forgó 36 lexéma között vannak olyanok, amelyek nem alkalmasak ennek a kérdésnek a megválaszolására:

a) mert mindkét nyelvjárásban azonos alakúak, pl. EM *минь* 'mi', EM *и* 'és', EM *а* 'és', EM *тон* 'te', EM *кона* 'aki', EM *есь* 'maga', EM *ломань* 'ember';
b) mert a moksa alak csak a szóvégi redukáltban különbözik (amelynek lejegyzése a korábbi szövegekben nem mindig volt következetes): E *паро* ~ M *пара* 'jó';
c) mert a szópár csak az /e/ és /ä/ hangban tér el (ez sem mérvadó, mert több erza nyelvjárás is ismeri az /ä/ hangot): *мязень/мезень* 'micsoda', *пек/пяк* 'nagyon', *те/тя* 'ez', *тяв/тев* 'munka'.

Ezzel szemben:

d) a szövegben több olyan lexéma fordul elő, amely csak az erzában található: E *araś* ~ M *aš* 'nincs', E *инязоро* ~ M *оцязор* 'úr', E *ней* ~ M *ни* 'most', E *покш* ~ M *оцю* 'nagy', E *пазъ* ~ M *паваз* 'isten', E *вясеме* ~ M *сембе* 'mind', E *-якъ (-гак, -как)* ~ M *-вок, -га, -ге, -ке* 'is (partikula)';

e) eltérnek a névszók ragozott alakjai: *ава* 'anya' – Dat. E *аванень,* M *аванди, церковь* 'templom' – Dat. E *церкованень,* M *церкованди* (ld. még E *пазнень,* M *павазенди*);
f) eltérnek a névmások ragozott alakjai: *минь* 'mi' – Gen-Acc. E *минек,* M *минь;* Dat-Abl. E *миненек,* M *миндейнек;*
g) eltérő a birtokos személyragos forma: *седей* 'szív' – Px1Sg E *седейнек,* M *сединке;*
h) eltérés mutatkozik az igealakokban is: az erzában a *марямс* 'hall' ige határozatlan ragozás egyes szám 3. személyű alakja *мари,* a moksában *маряй;* a *тонавтлемс* 'tanul' ige a többes szám 3. személyű alakja az erzában *тонавтлить,* a moksában viszont *-йть (-йхть)* a személyrag; a *радувукшнумс* 'örvendezik' ige többes szám első személyű alakja az erzában *радувукшнутано(к),* míg a moksában *-тама* ragot kap.
i) A participum praesens képzője az erzában *-иця/-ыця* (vö. *кульцуныця* 'hallgató'), míg a moksában csak *-и/-ы*.
j) Az erza *вяльть* 'szerfölött, nagyon' moksa megfelelőjében *-ф* képző áll: *вельф*.

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a vizsgált mordvin szövegemlék erza nyelvjárásban készült.

7.3. Melyik erza nyelvjárásban íródott a szöveg?

Vajon meg lehet-e határozni közelebbről, melyik erza subdialektust használta a szöveg szerzője? Erre csak két támpontunk van: a) a *кульцуныцятъ* és a *радувукшнутанокъ* szavak *и*-zó nyelvjárásra utalnak; b) a *-танок* többes szám első személyű igei személyrag használata. Ezek a jegyek együtt az északnyugati dialektusokban fordulnak elő. Ezt a nyelvjárást az Alatir folyótól északra, a Pjana folyó mentén, Ardatov és Bolsoje Ignatovo környékén beszélik a mai Mordvin Köztársaságban; Szergacs és Lukojanov vidékén a mai Nyizsnyij Novgorod-i területen, ill. Poreckoje környékén a mai Csuvas Köztársaságban (Feoktyisztov 1990; Jermuskin 1984: 61, 109–111, 124–127, 128–129; Maticsák 2012c).

Irodalom

Cigankin, D. V. 1981: Д. В. Цыганкин, Словообразование в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.

Dam = Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обытающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис. По высочайшему соизволению и повелению ее императорского величества премудрой государыни, Екатерины Алексеевны, императрицы и самодержицы всероссийской. По аллавиту российских слов расположенный и в Нижегородской семинарии от знающих оные языки священников и семинаристов, под присмотром преосвященного Дамаскина епископа Нижегородского и Алаторского сочиненный 1785-го года = А. П. Феоктистов: Русско–мордовский словарь. Наука, Москва, 1971.

EK = Д. В. Цыганкин (отв. ред.) 2000: Эрзянь кель. Морфология. Красный Октябрь, Саранск.

EMSz = Mészáros, Edit – Sirmankina, Raisza 2003: Erza-mordvin–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely.

ERV = Б. А. Серебренников – Р. Н. Бузакова – М. В. Мосин 1993: Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. Русский язык, Дигора, Москва.

ESM = В. И. Вершинин 2004–2011: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков I–V. Стринг, Йошкар-Ола.

ESS = Niemi, Jaana – Mosin, Mihail 1995: Ersäläis–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48. Turku.

Fábián Orsolya 2003: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. Folia Uralica Debreceniensia 10: 91–102.

Feoktyisztov, A. P. 1963: А. П. Феоктистов, Мордовские языки и диалекты в историко-этнографической литературе XVII–XVIII. вв. In: М. Н. Коляденков (отв. ред.), Очерки мордовскых диалектов II. Мордовское книжное издательство, Саранск. 3–36.

Feoktyisztov, A. P. 1968: А. П. Феоктистов, Истоки мордовской письменности. Наука, Москва.

Feoktyisztov, A. P. 1971: А. П. Феоктистов, Русско–мордовский словарь. Из истории отечественной лексикографии. Наука, Москва. = Dam.

Feoktyisztov, A. P. 1976: А. П. Феоктистов, Очерки по истории формирования мордовских письменно-литературных языков. Наука, Москва.

Feoktyisztov, A. P. 1990: А. П. Феоктистов, Die Dialekte der mordwinischen Sprachen. Диалекты мордовских языков. In: H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch I. (= MdWb.) Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. XXXI–LXXXVI.

Grammatika = Д. В. Цыганкин (ред.) 1980: Грамматика мордовских языков. Мордовский государственный университет, Саранск.

Honti, László 2010–11: Personae ingratissimae? A 2. személyek jelölése az uráliban. Nyelvtudományi Közlemények 107: 7–58.

Jermuskin, G. I. 1984: Г. И. Ермушкин, Ареальные исследования по восточным финно-угорским языкам (эрзя-мордовский язык). Наука, Москва.

JJ = Juhász Jenő 1961: Moksa-mordvin szójegyzék. Sajtó alá rendezte Erdélyi István. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Joki, Aulis 1973: Uralier und Indogermanen. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 151. Helsinki.

Keresztes László 1990: Chrestomathia Morduinica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Keresztes László 2001: Nyelvújítási törekvések az új mordvin bibliafordításokban. In: Mikola-emlékkönyv. Néprajz és Nyelvtudomány 41/1: 129–134.

Keresztes László 2011: Bevezetés a mordvin nyelvészetbe. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KESK = В. И. Лыткин – Е. С. Гуляев 1970: Краткий этимологический словарь коми языка. Наука, Москва.

Kylstra, A. D. 2012: Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen 3. Begründet von A. D. Kysltra, fortgeführt von Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä. Rodopi, Amsterdam – New York.

Lepjohin, I. I. 1771–1805: И. И. Лепёхин, Дневные записки путешествия доктора и Академии наук адъюнкта Ивана Лепёхина по разным провинциям Российского государства. Санкт-Петербург. http://www.runivers.ru/upload/ iblock/9be/Lepehin_ch1.pdf

Maticsák Sándor 2012a: A mordvin írásbeliség kezdetei (XVII–XVIII. század). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Maticsák Sándor 2012b: Az első mordvin szövegemlék elemzése. Folia Uralica Debreceniensia 19: 125–146.

Maticsák Sándor 2012c: A XVII–XVIII. századi mordvin nyelvemlékek nyelvjárási hovatartozása. Nyelvtudományi Közlemények 108: 139–164.

Maticsák, Sándor 2014: The *-m(V)* nominal derivational suffixes in Erzya-Mordvin. Linguistica Uralica 50: 172–188.

Maticsák, Sándor 2017: The Beginnings of Mordvin Literacy. Buske Verlag, Hamburg.

MdKons = Keresztes, László 1986: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. Studia Uralo-Altaica 26. Szeged.

MdWb = Paasonen, Heikki 1990–1996: Mordwinisches Wörterbuch I–IV. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Mészáros, Edit 1999: Словообразовательные суффиксы глагола в эрзянском языке. JATE, Szeged.

Mikola, Tibor 1975: N. Witsens Berichte über die uralischen Völker. Aus dem Niederländischen ins Deutsche übersetzt von Tibor Mikola (Mit einem Anhang). Studia Uralo-Altaica VII. Szeged.

MRV = Б. А. Серебренников – А. П. Феоктистов – О. Е. Поляков 1998: Мокшень–рузонь валкс. Мокшанско–русский словарь. Русский язык, Дигора, Москва.

MSS = Herrala, Eeva – Feoktistov, Aleksandr 1998: Mokšalais–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58. Turku.

Müller, Gerhard Friedrich 1759: Nachricht von dreyen im Gebiete der Stadt Casan, wohnhaften heidnischen Völkern, den Tscheremissen und Wotiacken. In: Sammlung Russischer Geschichte, Band 3, Stück 4. St. Petersburg. 305–381.

Müller, Gerhard Friedrich 1791: Г. Ф. Миллер, Описания живущих в Казанской губернии языческих народов. Санкт-Петербург.

Paasonen, Heikki 1897: Die türkischen lehnwörter im mordwinischen. Journal de la Société Finno-Ougrienne XV/2: 1–64.

Pallas, Peter Simon 1786–87: Linguarum totius orbis vocabularia comparativa. Сравнительные словари всех языков и наречий. Санкт-Петербург.

Rédei, Károly 1983: Die ältesten indogermanischen Lehnwörter der uralischen Sprachen. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 185: 201–233.

Ricskov, P. I. 1762: П. И. Рычков, Топография Оренбургская, то есть обстоятельное описание Оренбургской губернии, сочиненное коллежским советником и императорской Академии наук корреспондентом Петром Рычковым. Санкт-Петербург. http://epr.iphil.ru/faily-publikacii/Rychkov_1762.pdf

SSA = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 1992–2000: Suomen sanojen alkuperä 1–3. Etymologinen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

von Strahlenberg, Philipp Johann 1730: Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm. http://books.google.hu/books/ about/Das_Nord_und_Ostliche_Theil_von_Europa_u.html?id=EPMOAAAAQAAJ&redir_esc=y (= Studia Uralo-Altaica 8. [1975]).

Szerebrennyikov, B. A. 1967: Б. А. Серебренников, Историческая морфология мордовских языков. Наука, Москва.

UEW = Rédei, Károly (Hrsg.) 1986–1988: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Witsen, Nicolaes 1692: Noord en Oost Tartarye, ofte bondigh ontwerp van eenige dier landen, en volken, zo als voormaels bekent zyn geweest. Amsterdam.

Zaicz, Gábor 1998: Mordva. In: Daniel Abondolo (ed.), The Uralic languages. Routledge, London – New York. 184–218.

*

Mordvin Linguistic Relics from the 18th-century Nizhny Novgorod

The priestly seminary in Nizhny Novgorod, which was founded in 1721, had a significant role in the literacy of Volgan Finno-Ugric and Turkish languages. This seminary was one of the best schools at that time in Russia and they put a great emphasis on the language teaching, subjects included Greek, Latin, Hebrew, France, German, and dealt with local languages (Mordvin, Cheremis, Tatar, Chuvash). Damaskin, who was the bishop of Nizhny Novgorod from 1783 to 1794, had an important role in this work, he made the Russian–Tatar–Chuvash–Erzya-Mordvin dictionary (1785). The dictionary contains 11,000 words; this is the most extensive Mordvin linguistic relic from the 18th century. In the seminary several language relics were completed (e.g. the text of catechism, the *Священная исторія* and the translation of the *Символъ вѣры*). In this paper I analyse a 55-word Mordvin text which is part of an anthology from 1788 and it has remained in manuscript form. In the analysis I prove that the text was written in one of the subdialect of Erzya, namely in the northwestern subdialect.

SÁNDOR MATICSÁK